

Ekonomisk demokrati

Bo V Herlin

Stockholm, oktober 2013

Senaste uppdatering 25.03.2014

En (eventuellt uppdaterad) pdf-fil som kan skrivas ut som häfte finns här:

http://home.swipnet.se/%7ew-142016/pdf/Ekonomisk_demokrati.pdf

... och ett enkelt omslag:

http://home.swipnet.se/%7ew-142016/pdf/Ekonomisk_demokrati omslag.pdf

Se även <http://bvherlin.blogspot.se>

Detta verk kan fritt kopieras och distribueras enligt
Creative Commons 'erkännande-dela lika'-licens (cc: by-sa).

<http://creativecommons.org/licenses/>

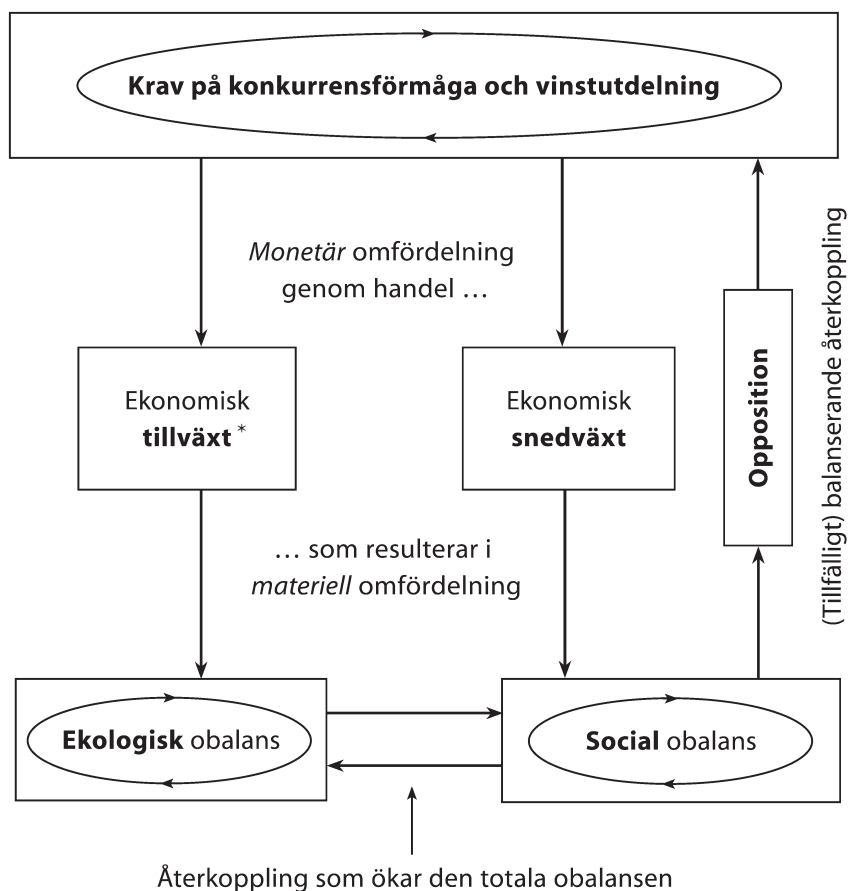

Fig. I. Viktiga samband och processer i vårt nuvarande ekonomiska system, som förhoppningsvis kan reduceras väsentligt i alternativa strukturer (t.ex. enligt den modell som beskrivs på s. 4–11 och av det utvidgade diagrammet på s. 15).

* Tillväxten kan ibland bli negativ trots en strävan efter positiv tillväxt.

Introduktion

EFTER MER ÄN 200 års tillväxt har vårt ekonomiska system (kapitalism i förening med industrialism) blivit så omfattande att det nu knappast finns några platser på jorden som inte i hög grad är påverkade av det.

Sammanhangen bakom dess tillväxt är komplicerade och svårgripbara, vilket (den extremt förenklade) fig. 1 kanske kan ge en föreställning om. Ofta finns det inte några klart urskiljbara orsaker till olika händelser och förlopp som är relaterade till systemet, vilket bland annat gör det svårt att hitta lösningar på problem som har uppstått i det. Hur ska man till exempel kunna gripa in i skadliga processer med självförstärkande återkopplingar, som man inte kan urskilja någon avgörande orsak till, utan att åtgärden själv riskerar att inlemmas i situationen så att den i stället blir en del av problemet?¹

Det är viktigt att försöka tänka mer än 'endimensionellt' (mer än i termer av enkel orsak-verkan) och att med hjälp av sin visuella föreställningsförmåga också uppmärksamma 'cirkulära' processer (dvs. alla förlopp som har någon form av återkoppling) som utvecklas och griper in i varandra på olika sätt (som i fig. 1). Ett successivt införande av den ekonomiska modell som skisseras i nästa avsnitt förutsätter t.ex. en växelverkan mellan högre och lägre samhällsnivåer enligt fig. 2.

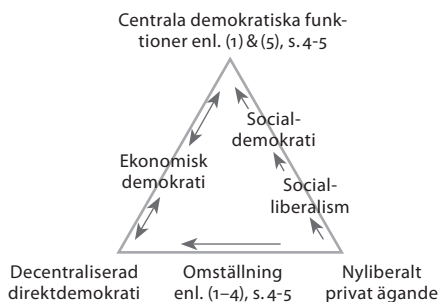

Fig. 2. Politiska riktningar ordnade (horisontellt) efter graden av tillgodosedda externa ägarintressen och (vertikalt) efter graden av samhälleligt inflytande i företag (högst ungefärliga placeringar). Pilarna visar två olika, helst samverkande, vägar som en omställning till ekonomisk demokrati enligt punkterna (1-5) (s. 4-5) kan ta från en situation som domineras av privat ägande. (Se nästa avsnitt.)

1. De orsaker som nämns i den översta rektangeln i fig. 1 kan vara viktiga undantag (som naturligtvis inte ger en fullständig lösning på orsaksproblematiken).

Ekonomisk demokrati

Ett modellförslag för fortsatta diskussioner

Först några ord om två olika slag av maktfördelning som är avgörande för den fortsatta diskussionen.

Demokratisk maktfördelning (kontroll över *verksamheter*) handlar om att fördela möjligheterna att påverka ett beslutsfattande så rättvist (i första hand så jämnt) som möjligt mellan de som berörs av det, särskilt de som är direkt 'underställda' det aktuella beslutsfattandet.

En helt annan form av maktfördelning är den som uppstår genom att kontrollen över ett visst områdes *materiella* (ibland även levande) *tillgångar*, ges till (förvärvas av) ett antal av dess enskilda individer eller grupper, det socialt accepterade (legitima) *ägandet*.

Om denna *ägmakt* över en mindre del av dessa tillgångar (där människor och deras arbetskraft är uteslutna) är någorlunda jämnt fördelad mellan invånarna i samma område behöver det inte finnas någon motsättning mellan dessa två slag av maktfördelning. Men kapitalismens *tillväxtkrävande konkurrensförhållanden* ger upphov till *ojämna handelsrelationer* som i sin tur gör att skillnaderna mellan invånarnas tillgångar så småningom kan bli så stora (om de inte redan är det vid – den i så fall bristfälliga – demokratin införande) att det demokratiska beslutsfattande som omfattar hela området, *den politiska demokratin*, försvåras eller delvis upphävs av ett förhållandevis litet antal individer med ett egenintresse av ökande personliga tillgångar. I så fall bör särskilt den ägmakt över (delar av) samhällets tillgångar (inklusive företag och deras arbetskraft) som berör *andra människor*, och därigenom avsevärt minskar *deras* makt, modifieras. Enligt min mening skulle detta bäst kunna ske genom att den politiska demokratin kompletteras (och förbättras) med någon form av *ekonomisk demokrati*, t.ex. enligt följande riktlinjer (se även fig. 2, s. 3).

– (1) En väl fungerande *ekonomisk demokrati* (*demokratisk ekonomi*) måste – i likhet med en övergripande, väl fungerande *politisk demokrati* – ha ett beslutsfattande som sker under ett 'tillräckligt jämlikt' fördelat inflytande (t.ex. endast en röst per person) av alla som berörs av det, om möjligt i proportion till i vilken grad de är berörda.

– (2) Företagen i en sådan ekonomi bör¹ kunna köpa och sälja *produkter* (alltså *inte* arbetskraft, obearbetade naturtillgångar och 'finansiella produkter') på en öppen *varumarknad* för att lätt kunna ta egna initiativ och tillgodose behov på lokal nivå, men *inte* – som i regel för aktiebolag – på grund av krav på kapitaltillväxt och vinstutdelning.

– (3) *De bör inte ha externa, 'privata', ägare*, dvs. ägare med rättigheter som inte är demokratiska enligt punkt (1) (t.ex. att mer eller mindre fritt handla med ägarandelar och utöva extern kontroll i proportion till dessa med möjlighet till vinstuttag) och (i stället för vinst) ge demokratiskt avtalade, mer eller mindre fasta löner till sina aktiva, arbetande, medlemmar. Etableringen bör ske genom någon form av 'samhällskontrakt' (som definierar dessa företag som *kooperativ*) enligt vilka *det aktuella samhället* [se (5)] kan betraktas som ett slags *delägare*, med kooperativets *aktiva medlemmar* som *huvudansvariga delägare*.

– (4) *Alla som är berörda av ett företags aktiviteter* (inte minst som deltagare) *bör direkt eller indirekt* (i det senare fallet via demokratiskt valda organ) *kunna påverka dess verksamhet* enligt punkt (1). Särskild hänsyn bör alltid tas till minoriteter och berörda som inte kan delta i beslutsfattandet samt till miljön och allt (särskilt mer komplext) liv. Företagets, kooperativets, ekonomi bör alltid ses i ett samhällsekonomiskt perspektiv med hänsyn till den socio-ekologiska helheten.

– (5) *De demokratiska företagen bör* (i stället för att ha externa, 'privata', ägare) *vara anslutna till ett demokratiskt, socio-ekonomiskt fördelningssystem som helst har samma omfattning som den politiska demokrati de är verksamma i*. Förutom *penningutgivning* (eventuellt fördelning eller räntefri utlåning av externt utgiven valuta) bör systemets främsta uppgifter vara att utan krav på amortering och ränta finansiera samhällsviktig men 'olönsam' verksamhet (bl.a. miljövard och katastrofberedskap), att för *alla* garantera levnadsförhållanden som bidrar till en god hälsa (med bra mat, hem, kläder, utbildning, omsorg, vård m.m.) och att (eventuellt med krav på amortering) finansiera nystartade företag. Ett väl fungerande fördelningssystem bör, förutom av en demokratisk (politiskt ansvarig) administration, bestå av *banker på olika nivåer* (med den penningutgivande banken på den högsta nivån), etablerade och

---

1. Allt som "bör" förverkligas enligt denna modell *måste* nog också förverkligas för att dess demokrati *ska fungera väl*.

styrda enligt (3–4), vars främsta uppgift är att utan vinstkrav stödja viktiga men 'olönsamma' företag som uppfyller (3–4). Detta kräver att tillverkare av produkter för en varumarknad enligt (2), som genom lämplig prissättning, måttliga löner och bra investeringar fått ett överskott, återför detta till systemet enligt det samhällskontrakt som nämns i (3), så att inte alltför stora penningmängder hamnar utanför demokratisk kontroll. *Ett sådant fördelningssystem bör i princip kunna ersätta nuvarande skatte-, bidrags- och försäkringssystem.*

MERA OM MODELLENS MARKNADER, PENGAR OCH FÖRETAG

Kravet på en öppen *varumarknad* enligt punkt (2) motiveras av att alternativet, en planekonomi med central reglering av samhällets resursfördelning (även om den styrs demokratiskt), inte ger stort utrymme för snabba initiativ och kreativa lösningar på lägre nivåer – ett väsentligt demokratiskt krav. Med företag enligt (3–4) anslutna till ett fördelningssystem enligt (5) borde en marknad kunna tillgodose sådana behov utan att ge upphov till en allt ojämnare egendomsfördelning.

Tyvärr har vi blivit vana vid marknader som används som ett medel för att åstadkomma en fördelning av samhällets materiella tillgångar till de redan rikares fördel. Men en *marknads viktigaste uppgift* är, eller borde åtminstone vara, att *underlätta en fördelning av resurser som svarar mot invånarnas individuella behov av olika produkter*. Att förse invånarna med sådana produkter borde vara varje företags huvuduppgift, inte (som för aktiebolag) att förbättra sina ekonomiska initiativtagares ekonomi genom att hävda sig väl i konkurrensen på en marknad. Företag anslutna till fördelningssystemet (5) skulle säkert kunna bli lika innovativa *utan* sådan konkurrens (bl.a. tack vare de möjligheter till experiment och samarbete som en större ekonomisk trygghet kan ge) och framför allt mer socialt och ekologiskt ansvarstagande.

Det (de) *penningsystem* som används har en avgörande roll för marknaden. Betalningsmedlen måste framför allt vara fria från stora och snabba variationer, så att deras användare kan vara någorlunda säkra på deras värde – en förutsättning för att systemet ska fungera som ett verktyg för fördelning av olika resurser mellan människor med olika behov, enligt punkt (2), och inte utnyttjas för spekulation.

Under alla förhållanden kan det för stabilitetens skull vara viktigt att det bara finns *en* utgivare av en viss valuta. Andra utgivare borde

nog betraktas som ett slags falskmyntare, även om pengarna är elektroniska och avsikten är att någon gång återfå de 'utgivna' (dvs. utlånade) summorna. Om den elektroniska utgivningen åtföljs av krav på ränteinbetalningar (som blir ett 'reellt' tillskott till utgivarens kapital) kan företag tvingas öka sin produktion (för att kunna betala sina räntor) och därigenom bidra till en sned ekonomisk tillväxt som inte hör till företagens primära mål. För att undvika detta bör de betalningsmedel som behövs för ett enkelt, rättvist och någorlunda jämlikt utbyte av resurser *inte* komma från *enskilda* utgivare med *vinstintresse*. Alla pengar med en viss, allmänt accepterad, giltighet bör istället komma från *ett* ekonomiskt oberoende system [helst en del av (5)] med uppgift att enligt demokratiskt förankrade beslut *producera och samla in* den mängd materiella eller elektroniska pengar som system (5) behöver för en resursfördelning som bidrar till ett stabilt samhälle.

Till en början på lokal nivå (om möjligt med en egen valuta, eller valutor för olika ändamål) skulle ett system enligt (5) kunna finansiera nyetableringar av, och ombildningar till, *kooperativ* enligt (3–4). Dessa skulle kunna ha (en del av) system (5) som *delintressent* (särskilt när de har viktiga samhällsfunktioner) – men inte nödvändigtvis som *initiativtagare*. Även *enskilda* initiativ till kooperativ enligt (3–4) – mer eller mindre fritt anpassade till olika samhällskrav – bör tillåtas och uppmuntras, vilket tillsammans med existensen av en varumarknad enligt punkt (2) är ett viktigt *frihetsbejakande* inslag i en modell som också betonar *jämlikhet* och *globalt ansvarstagande*.²

Den juridiska grund som finns i Sverige för sådana företag är lagen om *ekonomiska föreningar*.³ Alla punkterna (1–4) verkar vara kompatibla med den.⁴ När det gäller vinstutdelning, vilket kan vara olämpligt enligt (3), står det t.ex. i 2 kap. 2 §: "*Föreningens stadgar skall ange [...] grunderna för fördelning av föreningens vinst*". Det bör alltså vara

---

2. Däremot vore det missvisande att kalla den *blandekonomisk*, eftersom dess delar förutsätter varandra, eller *marknadsekonomisk*, eftersom marknadens syfte här inte är att stimulera till konkurrens och ekonomisk tillväxt. Det bästa är nog att använda orden *ekonomisk demokrati* eller *demokratisk ekonomi* beroende på sammanhanget.

3. <http://www.notisum.se/rnp/sls/lag/19870667.htm> ; <https://lagen.nu/1987:667>

4. Men formuleringen i dess 1 kap. 1 §: "En ekonomisk förening har till ändamål att främja medlemmarnas ekonomiska intressen genom ekonomisk verksamhet", kan nog alltför lätt tolkas som att detta skulle vara en ekonomisk förenings (kooperativs) enda eller huvudsakliga uppgift.

möjligt att ange att eventuell vinst (dvs. överskott sedan summor för överenskomna investeringar och utgifter frångagits) inte ska utdelas till kooperativets medlemmar utan i stället t.ex. *återföras* till det *sociala fördelningssystemet* (5). Även detta system (i olika varianter och med anslutna kooperativ) kan säkert utan oöverstigliga juridiska hinder etableras på olika håll i 'vårt' land – åtminstone i mindre skala. Om skalan ökar bör man vara förberedd (med kloka idéer) på att andra systems intressenter kan känna sig hotade av verksamheten och därför vara negativt, eller till och med fientligt, inställda till den.

Praktiska förberedelser för förändring

Det verkar alltså *inte* finnas några *formella hinder* för att få en demokratisk ekonomi *att fungera* inom vårt nuvarande samhälle. Men det finns *inte heller* några *hinder mot* processer som kan få ett demokratiskt system *att fungera dåligt* eller kollapsa. Så det blir en viktig uppgift för blivande deltagare i en ekonomisk demokrati att skaffa sig kunskaper om vad som kan hindra en sådan utveckling. Men först gäller det att etablera de *processer som behövs för en säker systemuppbyggnad* (processer som senare också kan bidra till systemets stabilitet). Väl kontrollerade *självförstärkande återkopplingar* kan då behövas för att åstadkomma *goda spiraler* tills önskade strukturer och tillstånd har uppnåtts och stabiliserats med *negativ ('försvagande') återkoppling*. Det är viktigt att följande mentala och sociala strukturer (processer) kan etableras:

1. *Ett djupt socialt och ekologiskt, sned- och tillväxtkritiskt engagemang med ökande kunskaper och allt vidare perspektiv* grundade på detta, dvs. en 'tillväxt inifrån'⁵ hos så många individer som möjligt i *alla* samhällsskikt (jämför texten till vänster i fig. 3, s. 11).

---

5. En tillväxt som KG Hammar skriver om i ett kapitel i boken *Att svära i kyrkan. Tjugofyra röster om evig tillväxt på en ändlig planet* (red. Stellan Tengroth) utgiven på initiativ av Steg 3, t.ex. på s. 43–44: "... skulle det finnas alternativa ekonomiska modeller, där andra värden än kortsiktigt ekonomiska får genomslag, så är det min övertygelse att det jag kallar tillväxt inifrån är en nödvändig ingrediens i framväxten av sådana modeller ... Det handlar om 'synen', den blick som formas av det inre rummet och som ser oss själva som delaktiga i en större helhet där allt levande ingår."

Särskilt citatets andra del harmonierar väl med idén att våra upplevelser av världen är resultatet av en *kontinuerlig process i växelverkan med både varseblivning och känslor*. Att dessutom föreställa sig en extra '*djupdimension*' (som en obevisbar realitet eller bara en metafor för psyket) kan bidra till förståelsen av fig. 3 (s. 11) så att '•' tydligare framstår som en symbol för stabiliserande 'inre' processer. (Jfr punkt 1 och not 9, s. 12)

2. *En bred, delvis informell, folkrörelse* där redan verksamma sned- och tillväxtkritiska organisationer m.m. kan spela en viktig roll genom ökat samarbete och en tillväxt av delvis gemensamma nätverk.

3. *Lokala nätverk mot 'gruppism'*⁶, som verkar för att personer som på ett eller annat sätt är offer för strukturella missförhållanden⁷, men som riktar sitt missnöje mot grupper (och deras individuella 'representanter') som de själva inte anser sig tillhöra, ändrar inriktning och i stället engagerar sig för lösningar (enligt denna eller liknande modeller) som *inte* skuldbelägger enskilda individer, eller de grupper de anses tillhöra, för strukturella problem.

4. *En medvetenhet* om att all strävan efter ökad jämlikhet kan ge upphov till aggressiva reaktioner hos mäktiga grupper med gemensamma intressen och privilegier – men även hos andra grupper – och att det är viktigt att hantera detta problem med metoder som inte polariserar och inte ökar det eventuella våld som motståndaren, i värsta fall, kan vara beredd att använda (dvs. icke-våldsmetoder).

5. *Nationella och internationella nätverk* med uppgift att verka för etableringar av lokala demokratiska strukturer (t.ex. enligt punkterna på s. 4–5) och en tillväxt av dessa genom sammanlänkning av (grupper av) kooperativ till större nätverk med egna socio-ekonomiska fördelningssystem. Dessa kan sedan förhoppningsvis bidra till en etablering av ännu större, (inter)nationellt omfattande, demokratiska fördelningssystem och samtidigt till en förbättring av den politiska demokratin i motsvarande områden – eller underlätta en nyetablering av politisk demokrati där en sådan inte finns eller hotas av sönderfall (då föregående punkt kan vara särskilt viktig).

Eftersom de *politiska* och de *ekonomiska* systemen är ömsesidigt relaterade och beroende av varandra, bör allt arbete för att utveckla demokratin ta hänsyn till *båda* systemen på alla nivåer – när detta är möjligt utan alltför stort politiskt motstånd. Under alla omständigheter bör man sträva efter *ökat politiskt stöd för ekonomisk demokrati*, vilket i sin tur bör bidra till en utvidgning, fördjupning och större uthållighet hos alla mer eller mindre sammanlänkade demokratiska system.

---

6. 'Rasism' riktad mot godtyckligt definierade grupper av vilket slag som helst.

7. Och som av andra felaktigt kan ses som de enda ansvariga för sin situation.

För ett uthålligt system

Studera gärna figur 3 på nästa sida, som anger några variabler som är avgörande för uthålligheten hos en ekonomisk demokrati.

Pilarnas olika riktningar i figuren antyder att bl.a. självförstärkande återkopplingsprocesser kan bildas både inom och mellan olika nivåer i ett ekonomiskt system – som därför behöver innehålla *stabiliserande undersystem* (⊙).⁸ Eftersom alla individer i systemet (mer eller mindre direkt) interagerar med varandra, skulle i princip var och en ha möjlighet att fungera som relativt självständig stabilisator. Det är detta som punkterna inom cirkelarna i figuren är tänkta att symbolisera, alltså *möjligheten att inte reagera reflexmässigt*, t.ex. på demagogisk politisk påverkan eller konsumistiska reklambudskap.

Ett socialt system behöver vara *väl informerat om sig självt* för att kunna motverka avvikelser från ett önskvärt tillstånd. Befolkningens 'demokratimedvetande' är en avgörande faktor, vilken innebär en medvetenhet om grundläggande demokratiska principer (t.ex. enligt punkterna på s. 4–5), principer som behöver utvecklas och diskuteras i allt vidare kretsar. För att detta ska vara framgångsrikt krävs en god *öppenhet* inom det ekonomiska systemet, vilket i sin tur kräver att det inte finns alltför starka motsättningar eller existenshotande konkurrens på grund av ekonomisk ojämlikhet inom det.

Att också ta *hänsyn till mindre grupper* av särskilt berörda, som riskerar att förbises vid enkla majoritetsbeslut, bör alltid vara ett viktigt demokratiskt krav, som alltså bör kunna kunna tillgodoses utan formella omröstningar. Också *andra varelser*, liksom *hela det ekologiska systemet*, bör räknas till de 'grupper' som en demokratisk ekonomi måste ta särskild hänsyn till. Miljöfrågorna är inte minst viktiga eftersom stabiliteten hos de socio-ekonomiska systemen i hög grad är beroende av förhållandena i de ekologiska systemen. Det är alltså ingen tillfällighet att den *horisontella, dubbelriktade pilen* i fig. 3 *både* avser *marknadsrelationer* och *materiell omfördelning i ekosystemen*.

---

8. I vissa situationer kan en *väl kontrollerad självförstärkande återkopplingsprocess* behövas för att åstadkomma en *god spiral* tills ett bättre tillstånd har uppnåtts och stabiliserats. Detta kan vara svårt att åstadkomma i ett *nyliberalt samhälle*, där de 'vertikala' relationerna är svaga och ger dålig styrning, liksom i ett 'traditionellt' *plansocialistiskt samhälle*, där de 'horisontella' relationerna är svaga och lokala processer kontrolleras av högre nivåer, trots bristande förmåga. En *demokratisk ekonomi* minskar problemen genom att ta hänsyn till alla relationerna enligt fig. 3.

- = Stabiliserande aktivitet på individnivå, som främjar goda och motverkar onda spiraler – som t.ex. förbättrar demokrati- och miljömedvetandet och motverkar konsumism, etnocentrism och våld – stimulerad av bl.a. konst, litteratur, vetenskap, filosofi och odogmatisk religion; t.ex. 'processfilosofi', taoism, (zen)buddhism, naturalistisk panenteism och panteism, etc. (Jfr not 5, s. 8.)

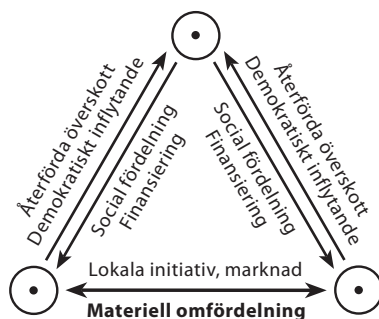

Fig. 3. Relationer (inom och över flera systemnivåer) som är avgörande för en ekonomis harmoniska funktion och där en stabiliserande verkan hos '•' i varje aktiv grupp '○' förutsätter ett djupt engagemang (jämför den djupdimension som antyds i not 9, s.12). Pilarna symboliserar demokratiska processer, penningflöden och omfördelning av materia i miljön. (Se föregående sida inkl. not 8.)

För varje varuslag innebär en ökad produktion och försäljning (som bidrar till ekonomisk tillväxt) en ökad omfördelning av materia (dvs. ökad resursförbrukning och ökade utsläpp) som kan vara så svår att minska till en 'hållbar nivå' enbart genom att införa bättre produktionsmetoder och avfallshantering att man dessutom måste *minska själva omsättningen* av varorna, en uppgift som – om inte diktatur – kräver ekonomisk demokrati.

Sammanfattningsvis, en öppen *politisk och ekonomisk demokrati* [enligt (1–5) s. 4–5] med ett stabilt stöd av en någorlunda jämlik och väl-informerad befolkning med demokratiska värderingar, bör inte ha alltför svårt att med hjälp av ett väl utvecklat och utprövat fördelnings-system (5) *använda insamlat överskott så att det minskar ojämlikheten, stabiliserar marknadsdynamiken och möjliggör 'olönsam' verksamhet* som är gynnsam för hela samhället och dess miljö. Och genom att också *reglera och distribuera penningmängden* via samma fördelningssystem bör det dessutom vara möjligt för en sådan demokrati, tack vare dess icke tillväxtkrävande ekonomiska struktur, att påverka marknader och lokala initiativ *så att en för ekosystemet relativt oskadlig ('hållbar') nivå av materiell omfördelning (utan tillförsel av otillräckligt studerade nya ämneskombinationer) kan upprätthållas* – med (om så önskas) *kortare arbetstid* (kanske basinkomst) och *utan ofrivillig arbetslöshet*.

Kort sagt, en uthållig, harmonisk helhet som det kan vara värt att åtminstone försöka *närma sig* på olika sätt (se punkt 8, s. 14).

Några filosofiska reflektioner m.m.

som delvis är grundläggande för den beskrivna modellen

1. Allt (bokstavligen allt) är vågor hos den *organiska helhet* som vårt Universum är. Det finns därför *ingen* 'substans' som Universum kan sägas 'bestå av', utan endast periodiska förändringar (dvs. vågor) av andra periodiska förändringar... osv. i oändliga följder där allting beror av allt annat.⁹ Som delar av detta kan t.ex. våra upplevelser vara beroende av bl.a. den grad av harmoni respektive disharmoni som råder inom (på olika sätt) nära relaterade vågsystem. Men även andra väl sammanlänkade biologiska system på vår planet *kan* (av analogiskäl) *troligen ha*, och *måste* (av etiska skäl) *anses kunna ha*, behagliga eller obehagliga upplevelser som innebär ömsesidiga beroenden mellan dem och oss – och som därför kräver en motsvarande *omtänksamhet*.

2. Mänskligheten har, i en ständig ömsesidig växelverkan, formats som en integrerad del av jordens ekosystem, vilket i stort sett är 'ensidigt' beroende av resten av Universum, som genom sina, för oss orubbliga, 'naturlagar' sätter absoluta *gränser* för vilka processer inom det som är möjliga. Men sådana gränser för processer är i princip omöjliga att fastställa säkert när det gäller de storskaliga sammanhang, med komplicerade återkopplingar, som våra samhällen ingår i.

---

9. Denna *holistiska* syn på materien överensstämmer ganska väl med Alfred North Whiteheads '*processfilosofi*', som kritiserar den fortfarande dominerande 'substansfilosofin', och enligt vilken 'vågorna', objektivt betraktade som *händelser*, i ett subjektivt perspektiv ('inifrån') kan betraktas som det som *upplevelser* ytterst 'består av'.

Eftersom det, enligt den *speciella relativitetsteorin*, i princip är möjligt att låta en viss mängd massa fullständigt omformas till en viss mängd strålningsenergi med vågegenskaper (enl. kvantmekaniken) är det rimligt att anta att även all massa fullständigt kan beskrivas som vågfenomen, med olika former av ('stående') vågor som interagerar på olika sätt med omgivningen beroende på vilken partikel det gäller.

Dessutom, enligt en tolkning av '*transaktionstolkningen av kvantmekaniken*' (the 'Transactional Interpretation of QM', en av flera möjliga tolkningar av kvantmekaniken), är en dynamisk tolkning av relativitetsteoriens rumtid möjlig, där partiklar (t.ex. detekterade fotoner), utan att bryta sönder rumtidens redan etablerade fyrdimensionella strukturer, interagerar med sitt växande 'förflutna' (med 'nuet' som 'tillväxtzon'). Ett sådant *aktivt* 'förflutet' kan antas ha en roll i utvecklingen av processer som vi själva kan uppleva som *känslor* och bidra till *minnet* av våra erfarenheter. I vilket fall som helst skapar detta mentala strukturer *bortom det omedelbart kausala* som kan hjälpa oss att *stabilisera* återkopplingsprocesser i sociala delsystem enligt figur 3, där detta representeras av symbolen '•', samt högra (nedre) delen av figur 4.

3. Människor kan påverka *ekosystemen* på ett sätt som radikalt skiljer sig från den växelverkan som normalt förekommer i dessa system: Genom studier av naturen (och naturlagarna) kan vi bygga *abstrakta modeller* av naturliga system som kan användas för att åstadkomma ganska väl förutsägbara förändringar i vår omgivning. Vi kan till exempel utsätta den för nya processer som tidigare har gett önskade resultat i liten skala. Men när detta görs i större skala och ökande omfattning ökar risken att vi oavsiktligt, och för oss oåterkalleligt, överskrider gränser för stabiliteten hos påverkade system. *Vi måste därför vara mycket försiktiga när vi utsätter ekosystemet för nya föreningar, särskilt när de förväntas tillgodose stora mänskliga behov och därför kan komma att användas i stor omfattning.* Omfördelningen av materia (i nya kombinationer) i naturen måste alltså *med stor säkerhetsmarginal* hållas på en nivå som inte hotar den stabilitet hos ekosystemet som särskilt mer komplexa organismer är beroende av för sina liv och sin fortplantning.

4. Med hjälp av språk och andra *abstrakta system* kan vi också förändra strukturerna och funktionen hos våra *sociala system* i betydligt högre grad än vad andra sociala varelser kan när det gäller deras system. Att vi har den möjligheten innebär att vi har ett *socialt ansvar att, så gott vi kan, bidra till att våra samhällen fungerar så harmoniskt som möjligt*, mellan och inom alla nivåer och i samspel med resten av ekosystemet, dvs. på ett sätt som medför så lite lidande för andra individer och så stor uthållighet hos den socio-ekologiska helheten som möjligt.

5. Men även om vi kan handla målinriktat som enskilda individer är det *inte säkert* att ett socialt, lagreglerat system bestående av flera individer verkligen *kan* utvecklas i en riktning som motsvarar deras individuella mål ('egoistiska' såväl som 'altruistiska'), även om de strävar efter det helt rationellt och lagarna inte utgör något hinder. Sådana förhållanden kan likna den spelteoretiska paradoxen 'fångarnas dilemma', som kan vara svår att lösa enbart genom att försöka få alla att i allt större omfattning *se till hela systemets bästa*, eftersom den förändringen (förutom stora kunskaper) kräver att man i någon mån kan *lita* på att också andra förändras på samma sätt. *Gemensamma aktiviteter och aktioner är också viktiga – men inte heller det räcker säkert*, det kan finnas ännu mer avgörande problem att lösa i ett samhälle, som ursprungligen kan ha haft humana liberala lagar.

6. Om, till exempel, ett samhälles lagar tillåter ett obegränsat ägande och ett fritt utbyte av varor mot (*socialt erkända*) *bevis på överförbara fordringar av valfria varor med ett visst sammanlagt 'bytesvärde' (utbjudna på en 'marknad' som delvis 'bestämmer' deras 'bytesvärden')*, dvs. *pengar*¹⁰, då riskerar innehavet av sådana fordringar att med tiden, på grund av *ojämna bytesförhållanden*, bli alltmer ojämnt fördelat mellan samhällets invånare. En situation som tillsammans med en önskad (välbehövlig) frihet bidrar till en *ökad social konkurrens* – som i sin tur ger upphov till en (allt snabbare) *ökning av ojämlikheten* och en alltmer *ohållbar omfördelning av materia i naturen*. Ett resultat av en *snedfördelning ekonomisk tillväxt* som troligen *inte* överensstämmer med vad majoriteten av dess invånare önskar sig.

7. Om vi nu ändå, av bl.a. frihetsskäl, vill ha ett penningssystem enligt föregående punkt, krävs det, förutom lämpliga lagar, något system som kan motverka eller helt förhindra en utveckling mot en alltmer överdriven och ojämnt fördelad resursförbrukning. Förhoppningsvis kan en enkel modell för *ekonomisk demokrati*, som den som beskrivs i föregående avsnitt, bidra till en utveckling och utprovning (först i liten skala) av system som fungerar väl och accepteras av de flesta – trots att de *kan innebära att vissa former av ägande (till exempel delägarskap i traditionella aktiebolag) måste ändras och att den kanske främsta drivkraften bakom den sneda tillväxten, att äga mer än andra, inte prioriteras*.

8. En övergång till ett samhälle med ekonomisk demokrati kan redan nu sägas ha börjat, där gamla system *samexisterar* med nya än så länge ganska outvecklade system, ungefär enligt figur 4, tills det äldre systemet ändras eller överges under ordnade former – om det inte (på grund av inre motsättningar) kollapsar innan dess. Det är *viktigt att så många som möjligt, på alla nivåer, genom goda erfarenheter kan bli någorlunda positivt inställda till omställningen*, så att t.ex. personer som tidigare sysslat med att främja konkurrensförmåga och vinstutdelning kan få mer samarbetsinriktade uppgifter, t.ex. att i nya välfärds- och finansieringssystem stödja demokratiska initiativ – även från lägre nivåer – till socialt och ekologiskt inriktad verksamhet. (Punkt 1 och not 5 på s. 8 och fig. 3 på s. 11 kan vara särskilt relevanta i det sammanhanget.)

---

10. Eventuellt emottagna mot en motsvarande skuldnötering i en bank.

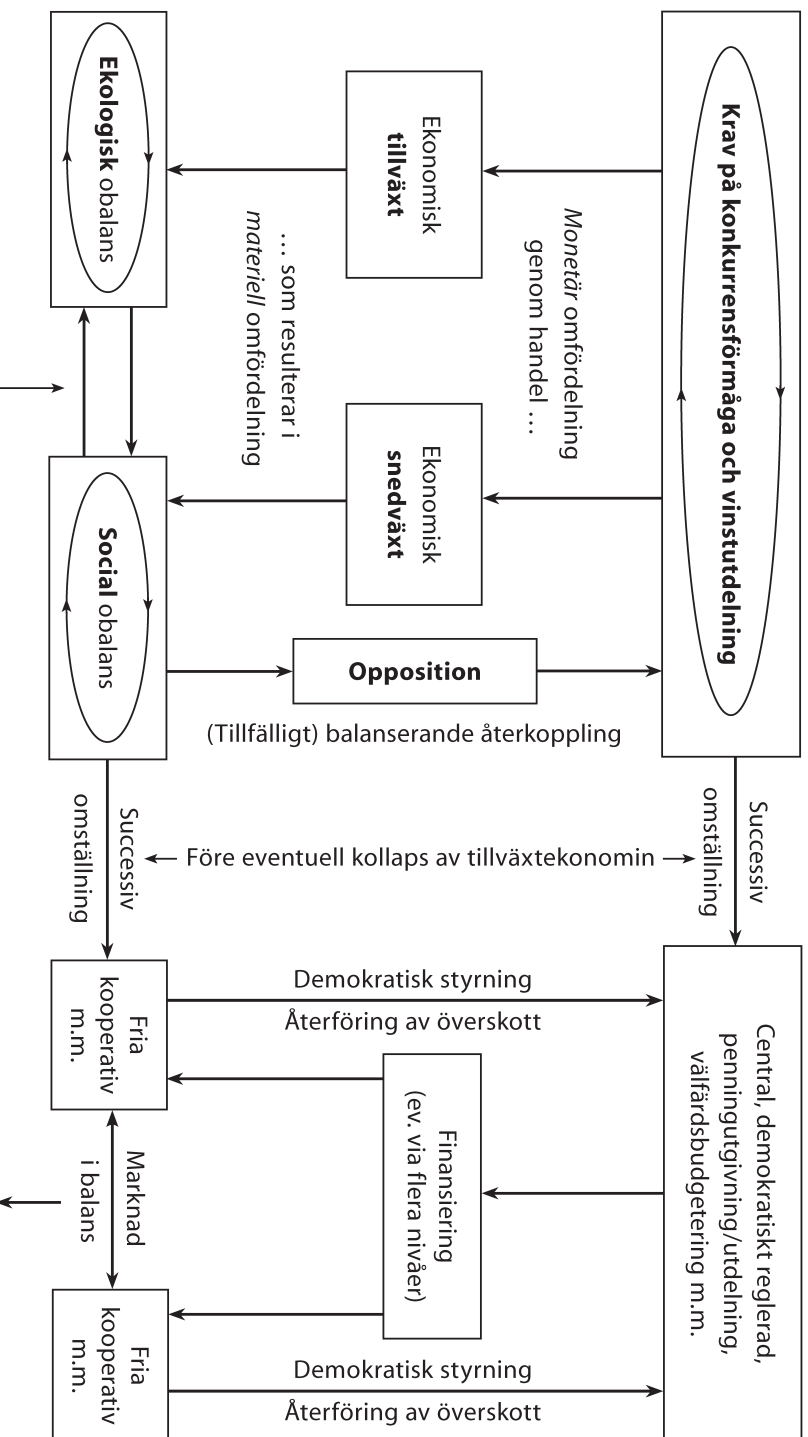

Fig. 4. En komplettering (enligt bl.a. fig. 3) av fig. 1 till att gälla för ett samhälle under omställning från tillväxt till störreuthållighet.

Några relevanta kunskapskällor

Litteratur

- Bateson, Gregory (1987) *Ande och natur. En nödvändig enhet*. Symposion.
- Erdal, David (2011) *Beyond the Corporation*. Bodley Head.
- Daly, Herman (1996) *Beyond Growth*. Beacon Press.
- Forsberg, Björn (2012) *Omställningens tid*. Karneval förlag.
- Harvey, David (2010) *Kapitalets gåta och kapitalismens kriser*. Tankekraft förlag.
- Hornborg, Alf (2010) *Myten om maskinen*. Daidalos.
- Jonstad, David (2012) *Kollaps. Livet vid civilisationens slut*. Ordfront.
- Lahti, Torbjörn (2014) *Med ekokommunerna i en föränderlig värld*.
CAmpus ReDesign.
- Magnuson, Joel (2008) *Mindful Economics. Seven Stories*.
- Malmaeus, Mikael (2013) *Tillväxt till varje pris*. Notis förlag.
- Marx, Karl. (2003). *Texter i urval*. Red: S.-E. Liedman och B. Linnell. Ordfront.
- Pomeroy, Anne Fairchild (2004) *Marx and Whitehead*. SUNY Press.
- Rundgren, Gunnar (2010) *Trädgården jorden*. Gidlunds förlag.
- Schweickart, David (2011) *After Capitalism*. Rowman & Littlefield.
- Standing, Guy (2013) *Prekariatet*. Daidalos.
- Tengroth, Stellan (red) (2013) *Att svära i kyrkan. Tjugofyra röster om evig tillväxt på en ändlig planet*. Pärspektiv.
- Whitehead, A.N. (1985, corrected ed.) *Process and Reality*. The Free Press. [Svär.]
- Wijkman, Anders; Rockström, Johan (2011) *Den stora förnekelsen*. Thomas Magnusson. Medströms Bokförlag.
- Wilkinson, Richard; Pickett, Kate (2011) *Jämlikhetsanden. Därför är mer jämlika samhällen nästan alltid bättre samhällen*. Karneval förlag.

Internet

- <http://klimataktion.se>
- <http://omställning.net>
- <http://positivapengar.weebly.com>
- <http://www.steg3.se/detrestegen>
- <http://www.radikaliseraklimatpolitiken.nu>
- <http://effektmagasin.se>
- <http://www.fria.nu> (Fria Tidningen)
- <http://www.neweconomics.org> (nef)
- <http://steadystate.org> (CASSE)
- <http://postgrowth.org> (Post Growth Institute)
- <http://transactionalinterpretation.org> (Ruth E. Kastners tolkning av TIQM)
- <http://home.swipnet.se/%7EW-142016/pdf/tpo-ti.pdf> ('Transactional Process Ontology', processfilosofisk tolkning av TIQM:s tidsbegrepp, av förf.)